

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LVIII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL TIBERIU RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN – redactor șef

RADU OTA - secretar de redacție

CRISTINEL FÂNTÂNEANU - secretar de redacție

ADINA BOGDAN - membru

GEORGE BOUNEGRU – membru

GABRIEL BĂLAN – membru

CRISTIAN TITUS FLORESCU – membru

RADU CIOBANU - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Correspondence address:

NATIONAL MUSEUM OF UNION

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.revista-apulum.ro

© 2021 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LVIII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXXI

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII ȘI ARTICOLE – STUDIES AND ARTICLES

ADRIAN GEORGESCU, SABIN ADRIAN LUCA, FLORENTIN PERIANU, Moșna – Râpă/Tablă (jud. Sibiu). Un sit al culturii Petrești din Transilvania cu atribute rituale <i>Moșna - Râpă/Tablă (Sibiu County). A Site of Petrești Culture from Transylvania with ritualistic Attributes</i>	1
MIHAELA-MARIA BARBU, MIHAI GLIGOR, Industria litică cioplită aparținând culturii Petrești din situl de la Alba Iulia – Lumea Nouă (jud. Alba) <i>Chipped lithic Industry belonging to Petrești Culture from Alba Iulia - Lumea Nouă Archaeological Site (Alba County)</i>	31
HORIA CIUGUDEAN, Epoca bronzului în Transilvania: o privire de ansamblu <i>The Bronze Age in Transylvania: an Overview</i>	55
ADRIAN SOCACI, COSMIN MIHAIL COATU, Contribuții la repertoriul arheologic și istoria orașului Turda (pe baza cercetărilor de suprafață) <i>Contributions to the Archaeological Repertoire and the History of Turda (based on Surface Research)</i>	97
DAN ANGHEL, FLORIN CIULAVU, GEORGE BOUNEGRU, Noi date privind activitatea atelierelor de olari de la Apulum <i>New Data on the Activity of Potter Workshops from Apulum</i>	121
DANIELA CIUGUDEAN, Roman bronze Military Equipment and Harness in the Collections of the Alba Iulia Museum II. Personal Equipment and Harness Gear Fittings <i>Echipament militar roman personal și de harnașament de bronz din colecțiile muzeului din Alba Iulia II. Garnituri/Accesorii de echipament personal și harnașament</i>	165
CĂLIN COSMA, Morminte de cai și cu cai din secolele VII-VIII din Transilvania <i>Horses' Graves and Graves with Horses from VIIth VIIIth Centuries in Transylvania</i>	267
ANCA-DANIELA MATIȘ, Model de organizare primară a materialului arheologic de tip ceramic. Studiu de caz – necropola de	

incinerare de la Berghin (jud. Alba) <i>Model of primary Organisation of ceramic archaeological Material. Case Study – incineration Necropolis from Berghin (Alba County).....</i>	313
RADU OTA, ILIE LASCU, O locuință medievală timpurie, recent descoperită la Alba Iulia <i>An Early Medieval Dwelling, recently found in Alba Iulia.....</i>	325
CRISTIAN IOAN POPA, ANDREI STAVILĂ, ADRIAN ARDELEAN, Cimitirele recente ale Vințului de Jos. O contribuție arheologică <i>Recent Cemeteries of Vințu de Jos. An archaeological Contribution.....</i>	337

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII
RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

SIDONIA PETRONELA OLEA, ARIANA CODRUȚA LEAHU, Procesul tehnic de restaurare a unui monument funerar roman de tip stelă <i>Technical Restoration of a funerary Roman Monument Stela Type.....</i>	377
MONICA DRUȚA, Considerații privind starea de conservare a bunurilor culturale mobile din patrimoniul Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, care au făcut parte din expoziția <i>Dacia Felix. Trecutul glorios al României</i> <i>Considerations regarding the Conservation of the mobile cultural Goods Part of the Heritage of the National Museum of Unification Alba Iulia, put on Display at the Exhibition Dacia Felix. The glorious Past of Romania.....</i>	389

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, Peter Thomas, <i>Studien zu den bronzezeitlichen Bergbauhölzern im Mitterberger Gebiet</i> , Forschungen zur Montanlandschaft im Mitterberger Gebiet 1, Bochum, Verlag Marie Leidorf GmbH, 2018, 615 pagini, 372 figuri, 68 planșe.....	397
RADU OTA, Sever-Petru Boțan, Dan Elefterescu, <i>Vase de sticlă de epocă romană descoperite la Durostorum/Ostrov – Ferma 4 (secolele I p. Chr.-IV p. Chr.)</i> , Ed. Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iași, Iași, 2018, 192 pagini, 42 planșe alb-negru și color.....	401
Lista autorilor.....	403

**CONSIDERAȚII PRIVIND STAREA DE CONSERVARE A
BUNURILOR CULTURALE MOBILE DIN PATRIMONIUL MUZEULUI
NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA, CARE AU FĂCUT PARTE DIN
EXPOZIȚIA DACIA FELIX. TRECUTUL GLORIOS AL ROMÂNIEI**

Monica DRUȚA
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Cuvinte cheie: stare de conservare, degradări, desprinderi, fisuri, plieri.

Keywords: state of preservation, degradation, detachment, cracks, folds.

Lucrarea de față prezintă starea de conservare a unui număr de șaptesprezece bunuri culturale mobile clasate, din metal, aflate în patrimoniul Muzeului Național al Unirii Alba Iulia. Cele șaptesprezece bunuri culturale mobile de patrimoniu au făcut parte din expoziția *Dacia Felix. Trecutul glorios al României* din cadrul festivalului EUROPALIA, găzduită în anul 2019 de The Gallo Roman Museum din orașul Tongeren (Belgia). Expoziția a reunit sute de bunuri culturale mobile clasate, provenite din cadrul patrimoniului a nouăsprezece instituții muzeale, care au fost descoperite pe teritoriul țării noastre, prezentat ca spațiu de interferențe al civilizațiilor scitică, greacă, celtică, dacică, getică și romană¹.

Dintre cele șaptesprezece bunuri culturale mobile clasate, șaisprezece au fost rodul unor descoperiri întâmplătoare din județele Alba și Hunedoara, iar unul singur a fost găsit într-un context arheologic în orașul Alba Iulia.

Primele bunuri culturale mobile clasate prezentate sunt unsprezece piese descoperite în satul Lupu, comuna Cergău din județul Alba, denumite împreună *tezaurul de la Lupu*. Este vorba despre zece piese din argint (o cupă hemisferică, două fibule cu nodozități și șapte plăci bogat decorate) și o cană din bronz. Ele au fost descoperite cu ocazia săpării unei gropi de mormânt în cimitirul satului Lupu, situat pe versantul sudic al dealului Chicui, pe locul numit „Sub vii”, în anul 1978. În jurul locului unde s-a realizat descoperirea au fost identificate și niște fragmente ceramice hallstattiene și dacice, care i-au determinat pe cercetători să presupună existența în apropiere a unei așezări. Cele două fibule lucrate din argint de calitate, au fost produse în perioada ulterioară secolului II a.Chr.².

¹ Ministerul Culturii, Tezaurul antic al României prezentat în expoziția Dacia Felix la festivalul EUROPALIA 2019.

² Glodariu, Moga 1994, p. 33-42.

Cupa aparține tipului “mastós”, iar tehnica de execuție utilizată în producerea sa este îmbinarea mai multor plăci îndoite prin sudare³.

Cana de bronz se păstrează incomplet, datorită lipsei torții și a suporturilor de fixare situate probabil pe baza sa. Ea a fost datată cu ajutorul atașului de forma unei inimi cu spin la sfârșitul secolului al II-lea a.Chr.⁴.

Tezaurul numără și șapte plăci în formă de calotă cu profilul ușor arcuit. Trei bucăți sunt decorate cu o divinitate feminină, două sunt ornamentate cu un personaj călare, iar ultimele două sunt decorate cu o pasăre ce ține în cioc un șarpe. Ca modalitate tehnică de producere a lor a fost identificată tehnica „au repoussé”, la care s-a adăugat gravarea și ciocănirea.

Iconografic divinitatea feminină de pe cele trei plăci nu este identică, astfel specialiștii susțin că probabil ele reprezintă o triadă feminină (Dea triformis), ce avea și atributele unei divinități protectoare a animalelor, lucru susținut de prezența unui patruped ce însoțește personajul principal pe două dintre cele trei plăci⁵.

Cele două plăci cu reprezentarea unui cavaler galopând sunt aproape identice, personajul este orientat spre stânga și ține în mâna stângă un scut oval, în vreme ce dreapta este ridicată. Se presupune că personajul reprezintă un Zeu al Războiului, iar mâna ridicată simbolizează fie implorarea protecției de la Zeul Suprem în activitatea întreprinsă, fie adorarea sau poate detașarea de tot ceea ce se întâmplă. Plăcile cu reprezentarea vulturului ce ține șarpele în gheare reprezintă imaginea Zeului suprem, a divinității care generează și întreține viața⁶.

Din bunurile culturale mobile clasate trimise pentru expoziție au făcut parte și trei piese din aur descoperite accidental în perioada 2001-2003, cu ocazia unor prospecțiuni cu detectoarele de metal făcute de braconieri în perimetrul cetății dacice de la Căpâlna (comuna Săsciori, județul Alba). Piesele au fost scoase ilegal din țară și recuperate abia după șapte ani din Germania de către organele judiciare române, cu sprijinul autorităților germane. Tezaurul astfel redobândit este format din trei bunuri culturale mobile clasate, din aur, un colier și doi cercei, fără context clar al descoperirii. Colierul este confecționat din sârmă subțire cu secțiunea circulară împletită în tehnica „ochi în ochi”. Capetele colierului sunt ranforsate cu câte un tub carenat, construit din folie rulată și sudată, prevăzut cu o verigă prin care trece o sârmă cu rol de închidere. Decorarea colierului s-a realizat cu ajutorul unei serii de pandantive bitronconice de două tipuri (unele simple și unele având zona ecuatorială decorată cu cerculețe de fir), tot din sârmă rulată și lipită la cald, ce au în zona superioară o urechiușă de prindere. Cei doi cercei de tâmplă diferă doar prin lipsa unui

³ Spânu 2012, p. 80.

⁴ Glodariu, Moga 1994, p. 43.

⁵ Spânu 2012, p. 115-116.

⁶ Glodariu, Moga 1994, p. 43-45.

element de decor (3 și 4 perle în zona verigii de închidere), în rest sunt identici și au fost realizați prin împletirea a trei sârme sub forma nodului lui „Herakles”. Decorul este format dintr-o piatră artificială, din pastă de sticlă de culoare brună, montată într-un cabauchon, mărginit de câte o rozetă. Mecanismul ce asigură închiderea este alcătuit dintr-o verigă în forma literei U întoarsă, împodobită cu pseudo-granule, alături de patru perle /trei perle din aur, în care se introducea capătul în formă de cârlig, obținut prin răsucirea și sudarea celor trei fire din aur⁷.

Un alt bun cultural mobil clasat din aur de 22 K, care a participat la expoziție, este plăcuța votivă consacrată zeiței Hygiea, descoperită cu ocazia unor lucrări realizate pentru construirea unor instalații balneare întreprinse de către Oficiul Județean de Turism Hunedoara în localitatea balneară Germisara (Geoagiu Băi), în anul 1987. Alături de această plăcuță votivă s-au mai descoperit și alte șase plăcuțe lanceolate de aur, o statuie de marmură și multe alte bunuri culturale. Bunul cultural mobil aflat în discuție a fost pliat și furat cu intenția de a fi valorificat, dar poliția a reușit să îl recupereze și astfel el ajunge în patrimoniul Muzeului Național al Unirii Alba Iulia. Decorul lui, conform părerii specialiștilor, a fost realizat în tehnica „au repoussé”, prin baterea plăcuței de aur asupra unei matrițe, probabil de lemn. Forma și decorul său reprezintă o frunză de palmier ce are în interior o *aedicula*. *Aedicula* adăpostește zeita ocrotitoare a sănătății, conform credințelor romane, Hygiea întoarsă spre dreapta. În mâna dreaptă ea ține un șarpe, a cărui conotație simbolică se leagă tot de îngrijirea sănătății, căruia îi dăruiește cu mâna stângă un obiect oval. Câmpul epigrafic este format dintr-un scurt text votiv, astfel: *(H)ygia(e)/Cornel/ia Mar/cellina*. În traducere, sensul ar fi *Hygiei (i-a închinat) Cornelia Marcellina*. Femeia care consacră piesa, Cornelia Marcellina, mai apare în textul votiv al unei alte plăcuțe din seria de șapte, însă dedicația era făcută Dianei⁸.

Un alt bun cultural mobil clasat care a participat la expoziție este piesa din bronz *simpulum* de forma unui bol de mici dimensiuni, cu mâner orizontal, detașabil, prins printr-o sârmă din bronz răsucită sub gâtul său. Mânerul are la extremități două motive trapezoidale decorate prin incizie, iar la capăt un cârlig. Bolul cu toartă mobilă (*simpulum* la romani și *cyathus* la greci) a fost descoperit întâmplător în comuna Dobra, sat Rădulești, județul Hunedoara în primăvara anului 1958 de către Simac Ion. După descoperire, în data de 15 aprilie 1958, bunul cultural mobil clasat a fost achiziționat de muzeul din Alba Iulia. În cazul acestei piese avem informații despre starea sa de conservare din vechime, astfel

⁷ Ciută 2018, p. 87-99.

⁸ Piso, Rusu 1990, p. 9-11.

aflăm că în anii '70 ea a fost restaurată în cadrul Laboratoarelor Muzeului de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca⁹.

Ultimul bun cultural mobil clasat care a participat la expoziție este grupul statuar votiv Liber Pater și Pan, descoperit în anii 1989-1990 cu prilejul unor cercetări arheologice sistematice care au avut scopul de a stabili limitele de pe latura vestică a orașului roman municipium /colonia Aurelia Apulensis. Bunul cultural mobil clasat a fost descoperit împreună cu alte statuete votive într-o încăpere dreptunghiulară, unde probabil aveau loc ceremonialuri sacre legate de cultul acestui zeu. Grupul statuar îi reprezintă pe Liber Pater și Pan alături de o panteră. Liber Pater este înfățișat stând în picioare, seminud, îmbrăcat doar într-o piele de panteră ce îi acoperă torsul. Din *kantharos*-ul pe care îl ține în mâna dreaptă toarnă vin în gura panterei, așezată în dreapta sa. Capul lui Liber Pater este împodobit cu o coroană modelată din fructe și frunze de iederă, iar în mâna stângă ține *thyrsos*-ul. Pan este ilustrat în formă miniaturală, nudă, având picioare de țap și cornițe deasupra frunții¹⁰.

Pentru întocmirea documentației de conservare s-au efectuat fotografiile în detaliu a tuturor bunurilor culturale mobile clasate, și s-a completat fișa de conservare pentru fiecare în parte. Verificarea stării de conservare, pe care fișa de conservare o prevede, s-a efectuat prin observarea vizuală, cu ajutorul unei lupe, a fiecărui bun cultural și notarea degradărilor constatate. În timpul examinării vizuale, pentru a se evita contactul direct cu suprafața bunurilor, s-a utilizat o pereche de mănuși de bumbac. Rezultatul acestei examinări a fost identificarea degradărilor cu care aceste bunuri culturale de patrimoniu se confruntă. În urma acestei identificări am putut emite o clasificare a degradărilor în funcție de momentul apariției.

Degradările apărute în perioada de confecționare și utilizare sunt: deformări și fisuri de suprafață de mici dimensiuni, ca rezultat al procedurilor de montare și utilizare a cuielor de fixare, și fisuri de suprafață de mici dimensiuni, ca rezultat al utilizării lor.

Degradările care au apărut în momentul descoperirii și extragerii piesei din sol sunt: desprinderi de material de pe suprafața piesei, plieri și deformări ale suprafețelor. Trebuie să amintim faptul că bunurile culturale mobile din argint ce provin din satul Lupu (comuna Cergău, jud. Alba) au fost descoperite de persoane neabilitate, care după descoperire le-au scos din vasul în care au fost depuse în pământ, aceasta fiind forma în care au ajuns în cadrul Laboratorului zonal din Cluj-Napoca¹¹. Tot o persoană neabilitată a strâns, prin îndoire repetată, plăcuța votivă din aur consacrată zeiței Hygiea, cu scopul de a sustrage

⁹ Moga 1979, p. 645-648.

¹⁰ Diaconescu 2001, p. 161-163.

¹¹ Janitsek 1980, p. 649.

bunul cultural mobil clasat, lăsând pe suprafața sa degradări mecanice de forma plierilor și a desprinderilor de material¹².

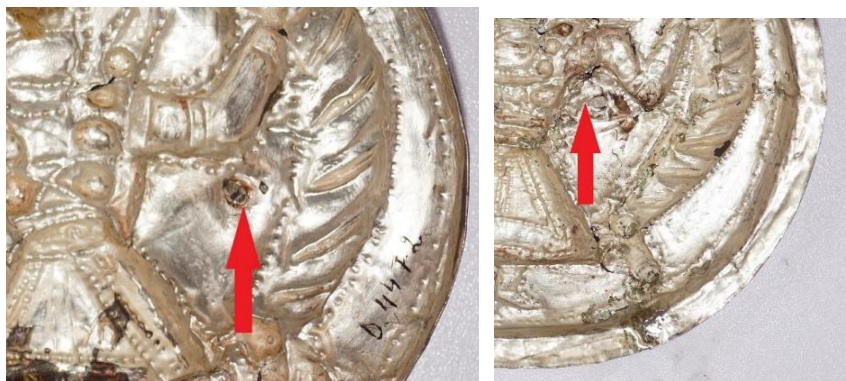

Fig. 1.

Fig. 2.

¹² Piso, Rusu 1990, p. 10.

a

b

c

d

Fig. 3a-d.

Degradările apărute în perioada în care obiectele au devenit bunuri culturale din cadrul patrimoniului muzeal, sunt pete de diferite culori apărute pe suprafața lor.

Fig. 4.

Pe lângă îndeplinirea și respectarea cerințelor legale din cadrul unui contract de împrumut bunuri culturale mobile de patrimoniu și a legilor privind patrimoniul cultural mobil (Legea nr. 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil și Legea nr. 311/2003, a muzeelor și a colecțiilor publice, ambele cu modificările și completările ulterioare), completarea documentației privind starea lor de conservare are și rolul de a oferi o imagine de ansamblu asupra stării de conservare a colecțiilor de bunuri culturale mobile din patrimoniul unei instituții muzeale.

**CONSIDERATIONS REGARDING THE CONSERVATION OF THE
MOBILE CULTURAL GOODS PART OF THE HERITAGE OF THE
NATIONAL MUSEUM OF UNIFICATION ALBA IULIA, PUT ON DISPLAY AT
THE EXHIBITION DACIA FELIX. THE GLORIOUS PAST OF ROMANIA**

ABSTRACT

The paper describes the state of conservation of seventeen cultural goods made of metal, from the heritage of the National Museum of Unification Alba Iulia. These were part of the exhibition *Dacia Felix. The glorious past of Romania* within the festival EUROPALIA held by the Gallo Roman Museum from Tongeren (Belgium), in 2019.

LIST OF FIGURES:

Fig. 1. Degradations occurred during manufacturing and use – deformations and cracks made by the holes of the fastening spikes.

Fig. 2. Degradations occurred during manufacture and use – small surface cracks as a result of use.

Fig. 3a-d. Degradations occurred during the discovery and extraction of the pieces from the ground: material detachments, foldings and deformations of the object surface due to unauthorised persons handling the object.

Fig. 4. Degradations occurred when the objects became cultural goods within the museum heritage – stains of different colours appeared on their surface.

Bibliografie:

- Ciută 2018 - M.-M. Ciută, "Un colier din aur cu pandantive și o pereche de cercei din aur din situl cetății dacice de la Căpâlna (com. Săsciori, jud. Alba)", *Apulum*, 55/1, 2018, p. 87-124.
- Diaconescu 2001 - A. Diaconescu, "A statue of Liber Pater from Apulum (Alba Iulia)", *ActaMN*, XXXVIII/1, 2001, p. 161-177.
- Glodariu, Moga 1994 - I. Glodariu, V. Moga, "Tezaurul dacic de la Lupu", *Ephemeris Napocensis*, 4, 1994, p. 33-48.
- Janitsek 1980 - A. Janitsek, "Restaurarea unui castron și a unei falere de argint", *ActaMN*, XVII, 1980, p. 649-652.
- Piso, Rusu 1990 - I. Piso, A. Rusu, "Nymphaeum-ul de la Germisara", *RMI*, LIX, 1, 1990, p. 9-17.
- Moga 1979 - V. Moga, "Bolul cu toartă mobilă de la Rădulești (com. Dobra)", *Sargetia*, XIV, 1979, p. 645-649.
- Spânu 2012 - D. Spânu, *Tezaurule dacice. Creația în metale prețioase din Dacia preromană*, București, 2012.
- Ministerul Culturii,
Tezaurul antic al României
prezentat în expoziția
Dacia Felix la festivalul
EUROPALIA 2019
- Tezaurul antic al României prezentat în expoziția Dacia Felix la festivalul EUROPALIA, <http://www.cultura.ro/tezaurul-antic-al-romaniei-prezentat-expozitia-dacia-felix-la-festivalul-europalia>, accesat în 26.12.2020.